

χρι τῶν ἰουστινιανείων χρόνων, χωρὶς νὰ παρακολουθοῦνται αἱ μεταγενέστεραι φάσεις τῆς τέχνης. Οὕτω οἱ γερμανόπαιδες δὲν δύνανται νὰ ἐκτιμήσουν τὴν ἡ τέχνην ὑπὸ τὴν θρησκευτικὴν ὄψιν ἐδημιούργησεν εἰς τὸν βυζαντινὸν κόσμον. Ἴσως ἢ παράλειψις νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν παλαιὰν προκατάληψιν περὶ ἀποξηράνσεως τῆς τέχνης εἰς τὸ Βυζάντιον. Τινὰ χαρακτηρίζουν τὴν βυζ. τέχνην ὡς καρπὸν ἐλληνοιστικῶν καὶ ἀνατολικῶν παραγόντων, ἄλλα παραλείπουν τελείως καὶ τὴν μνεῖαν καλλιτεχνικῶν ρευμάτων ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἄλλα ἀσχολοῦνται μὲ μεμονωμένα χαρακτηριστικά, ὡς ὁ θόλος τῆς Ἀγ. Σοφίας. Περὶ ἔργων τέχνης ἡ περιοχῶν αὐτῆς, ἐξ ὧν ἐπηρέασθη ἡ Δύσις οὐδαμοῦ γίνεται λόγος, ἐκτὸς ἐνὸς βιβλίου ἔνθα γίνεται λόγος περὶ ἐπιδράσεως τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τῆς Δύσεως διὰ τῆς Ραβέννας καὶ Ρώμης καὶ δύο ἐτέρων εἰς ἃ γίνονται παρατηρήσεις διὰ τὰ ἔργα τῆς βυζ. ζωγραφικῆς, τῆς πλαστικῆς καὶ τῶν μικρογραφιῶν. Περὶ τῶν μετὰ τὸν Στ' αἰ. εἰκότων, μωσαϊκῶν, γλυπτῶν διακόσμων, μικρογραφιῶν, διακοσμήσεως χειρογράφων, κοσμημάτων ἐκ πάσης ὕλης, χαλκῶν, σμάλτων, σφυρηλάτων, κεραμεικῶν, νομισμάτων, σφραγίδων, ὑφασμάτων καὶ ἄλλων εἰδῶν τῆς βυζ. τέχνης οἱ γερμανόπαιδες οὐδὲν διδάσκονται.

Ἄν ὅλων τῶν ἐθνῶν ἡ νεότης πρέπει νὰ διδάσκηται χωρὶς προκαταλήψεις τὴν πολιτιστικὴν σημασίαν καὶ τὴν προσφορὰν τῶν προγενεστέρων φορέων τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ καὶ μάλιστα ἀφοῦ—ὀρθῶς—ἡ Γερμανικὴ Ὀμοσπονδία εἰς τὰ ἱστορικά της ἐγχειρίδια ἀφιερώνει ἰκανὸν χῶρον καὶ διὰ τῶν μὴ Ἑσπερίων τὴν ἱστορίαν, ὀρθὸν εἶναι νὰ ληφθῆ ἡμέριμα ἕπως τὰ ἱστορικά της ἐγχειρίδια ἀποκαταστήσουν εἰς τὸ ὀρθὸν τὴν ἐξεικόνισιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ τῶν στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ τῆς βυζαντινῆς περιόδου. Ὁ κ. Δημητράκος διὰ τῆς συστηματικῆς καὶ νηφαλίας ἐρευνῆς του παρέχει πρὸς τοῦτο καλὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς γερμανοὺς συγγραφεῖς τῶν ἱστορικῶν ἐγχειριδίων.

Π. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* *

Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, *Τὰ Ὀρλωφικά*, Ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἐπανάστασις τοῦ 1770 καὶ τὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς, Ἔκδ. τοῦ περιοδ. «*Μνημοσύνη*» τῆς Ἑταιρείας Ἱστορικῶν Σπουδῶν ἐπὶ τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, Παράρτημα ὑπ' ἀριθ. 1, Ἐν Ἀθήναις 1967, σχ. 8Μ. σελ. ιβ' + 198.

Ἡ παροῦσα μελέτη ἀποτελεῖ ἐναίσιμον ἐπὶ διδακτορικῇ διατριβῇ καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1770, χωρὶς ὅμως νὰ περιλαμβάνῃ καὶ τὰ γεγονότα ταύτης τὰ διαδραματισθέντα ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου. Τὰ ἱστορικά γεγονότα τῆς ἐν λόγῳ ἐπαναστάσεως εἶναι γνωστὰ ἐκ ποικίλων ἱστορικῶν πραγματειῶν καὶ ἐξ ἔργων ἱστορικῶν, ἐν οἷς ἐκτίθενται ὑπὸ ἰδιαιτέρα κεφάλαια καὶ τὰ

ἀφορῶντα εἰς τὴν περιπέτειαν τοῦ 1770 συμβάντα. Νῦν ὁμως ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1770 ἐκτίθεται ἐν ἰδιαιτέρῳ βιβλίῳ, δίδεται δὲ τοιουτρόπως ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκτεθοῦν ἀνέτως καὶ ἐν ὀργανικῇ ἐνότητι ὁμοῦ μετὰ τῶν γεγονότων τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἡ πρὸ ταύτης κατάστασις τῆς Πελοποννήσου καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἐπαναστάσεως λυπηρὰ γεγονότα τῆς ἐπομένης δεκαετίας.

Μετὰ βραχὺ προλογικὸν σημείωμα, ἐν ᾧ ἀναλύεται ὁ τρόπος τῆς συναγωγῆς, κατατάξεως καὶ ἐπεξεργασίας τοῦ ὕλικου τῆς μελέτης, ἀκολουθοῦν τὰ τρία κεφάλαια, εἰς ἃ διαιρεῖται τὸ βιβλίον. Εἰς τὸ Α' κεφάλαιον ἐκτίθεται ἡ κατάστασις τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν πρὸ τοῦ 1770 ἑκατονταετηρίδα καὶ συγκεκριμένως κατὰ τὴν ἐνετοκρατίαν (1687—1715) καὶ κατὰ τὴν δευτέραν τουρκοκρατίαν (1715—1770). Ἰδιαιτέρως ἐξετάζεται ὁ βίος τοῦ λαοῦ, ὁ πληθυσμὸς καὶ ἡ κατανομή του, αἱ ἀσχολίαι του, ἡ διοικήσις, ἡ οἰκονομία, ἡ ὀργάνωσις τῆς ἀσφαλείας, ἡ αὐτοδιοικήσις, αἱ σχέσεις τοῦ πλυθυσμοῦ πρὸς τοὺς κυριάρχους, αἱ συνθῆκαι τῆς γεωργίας, τῆς βιοτεχνίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, ὁ λαϊκὸς βίος, αἱ ἔνοπλοι δυνάμεις τοῦ ἔθνους ἄρματωλοι καὶ κλέφται εἰς τὸν Μοριᾶν καὶ τὴν Μάνην, οἱ ἡγέται των καὶ αἱ δυνατότητές των πρὸς ἐξέγερσιν. Ἡ ἀνάλυσις βασιζέται εἰς τὰς ὑπαρχούσας πηγὰς καὶ τὰ νεώτερα δημοσιεύματα καὶ γίνεται κεχωρισμένως διὰ τὴν περίοδον τῆς ἐνετοκρατίας καὶ διὰ τὴν β' τουρκοκρατίαν. Εἰς τὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου ὁ συγγρ. προβαίνει εἰς σύνοψιν τῶν ἐκτεθέντων συνθέτει τὰ συμπεράσματα. Ἡ συλλογὴ τοῦ ὕλικου καὶ ἡ ἀνάλυσις αὐτοῦ γίνεται μετὰ μεθοδικότητος καὶ πληρότητος, τὰ δὲ συμπεράσματά του νηφαλίως συναγόμενα φαίνονται ὀρθά.

Μὲ ἰδιαιτέραν ἐπιμέλειαν ἐξετάζει ὁ συγγρ. τὸ θέμα τῶν ἐνόπλων δυνάμεων ἀντιστάσεως—μειντάνηδες, κάποι, ἄτακτοι ἔνοπλοι, κλέφται, ἄρματωλοι—ἐν ὄψει τῶν παραδοξολογημάτων τοῦ Βλαχογιάννη περὶ τῶν κλεφτῶν τοῦ Μοριᾶ. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἱστορικῶν πηγῶν καὶ τῶν δεδομένων τῶν εἰδικῶν ἐρευνῶν ἐπιμελῶς συνδυαζομένων καταδεικνύει ὁ συγγρ. ὑπὸ ποίαν μορφήν τὸ ἄρματωλικὸν σύστημα ἐν Πελοποννήσῳ ὑφίστατο καὶ ἐλειτούργει, διάφορον βεβαίως ἢ εἰς τὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, διότι διάφοροι ἦσαν ἐδῶ αἱ συνθῆκαι λόγῳ τῆς αὐτοδιοικήσεως καὶ τῆς ἰσχύος τῶν προκρίτων. Ἰδιαιτέρως δὲ ἐκθέτει τῶν Μανιατῶν τὴν ἔνοπλον ὀργάνωσιν.

Εἰς τὸ Β' κεφάλαιον ἐκτίθεται ἡ ἔνοπλος ἐξέγερσις τοῦ 1770 καὶ αἱ ποικίλαι φάσεις τῆς. Λεπτομερῶς παρακολουθοῦνται αἱ προετοιμασίαι, αἱ ἔλληνορρωσικαὶ σχέσεις, αἱ δυνάμεις τῶν Ρώσων, ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ κίνησις αὐτῶν. Περαιτέρω ἡ ἔλληνορρωσικὴ ἐπαναστατικὴ δράσις, αἱ ἐπιτυχίαι καὶ τὰ ἀστοχήματα, ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Ἀλβανῶν, ἡ βαθμιαία διάλυσις τῶν ἐπαναστατῶν καὶ αἱ ἐν Ναβαρίνῳ ἐνέργειαι τοῦ Ὁρλώφ. Ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου ἐπιχειρεῖται ὑπὸ τοῦ συγγρ. ἐπισήμανσις τῶν σφαλμάτων καὶ τῶν εὐθυνῶν, διαπιστοῦται δὲ ἡ ἐκ μέρους τῶν Ρώσων ἔλλειψις σχεδίου καὶ καταλλήλου ἀρχηγοῦ, ἔλλειψις ὀπλισμοῦ καὶ ἐπιμε-

λητείας, ἄγνοια τοῦ τόπου καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ σπατάλη χρόνου. Ἐκ μέρους δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀνωριμότης καὶ ἀτολία καὶ χιμαιρικοὶ ὄραματισμοὶ περὶ ἀπελευθερώσεως των διὰ τῶν ἐξωθεν δυνάμεων. Ὁ συγγραφεὺς ἰδιαιτέρως εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο προσπαθεῖ νὰ ἐναρμονίσῃ τὰς χρονολογίας περὶ τῶν κινήσεων τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τῶν Ἀλβανῶν καὶ τῶν μαχῶν. Αἱ διδόμεναι ὑπὸ τῶν διαφόρων ξένων καὶ ἡμετέρων χρονολογίαι διαφέρουσιν ἀλλήλων. Ὁ συγγρ. μετατοπίζει κατὰ 10 ἡμέρας βραδύτερον τὴν χρονολογίαν τοῦ Γρέυγ (4 Μαΐου), καθ' ἣν οἱ Ἀλβανοὶ διῆλθον τὸν Ριζόμυλον κάμπαντες τοὺς φύλακὰς του ἐπὶ τῇ βάσει ὑπολογισμοῦ ὅτι ἡ ἀναχώρησις τῶν Ἀλβανῶν ἐκ Τριπύλεως θὰ εἶχε γίνεαι τὴν 9/10 Μαΐου (σελ. 106) καὶ ὅτι ἡ διαδρομὴ των μέχρι Ριζομύλου θὰ εἶχεν ἀπαιτήσει διάστημα ἑβδομάδος. Μὲ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ συγγρ. εὐδοοῦται τὸ γεγονός τῆς εὐθὺς μετὰ τὸν Ριζόμυλον ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Μεθώνης καὶ τῆς διαλύσεως τῆς πολιορκίας του (17 Μαΐου, χρονολογία Hammer). Ἀλλὰ ἡ παραβίασις τῆς χρονολογίας τοῦ Ριζομύλου μένει ἀδικαιολόγητος, τοσοῦτ' ἄλλο ὅσ' ἂν τὴν 3. Μαΐου εἶχεν εἰδοποιηθῆ ὁ Ὀρλώφ ὅτι κατέρχονται οἱ Ἀλβανοὶ (σελ. 105), δηλαδὴ ὅταν οὗτοι θὰ εἶχον ἤδη κατέλθει εἰς τὸν Μεσσηνιακὸν κάμπον, ὁπότε τὴν ἐπομένην ἠδύνατο νὰ φθάσουν εἰς τὸν Ριζόμυλον (Ἀλλαγὴ—Ριζόμυλος 47 χμ.) ἐνῶ πάλιν ἡ ἀπόστασις Τριπύλεως—Ριζομύλου (107 χμ.) δὲν ἀπαιτεῖ ἀναγκαίως διάστημα ἑβδομάδος.

Εἰς τὸ Γ' κεφάλαιον ἐκτίθενται αἱ ἐπὶ δεκαετίαν μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀλβανῶν, ἡ ἀσύδοτος κακουργία των, ἡ ἐρήμωσις τοῦ τόπου, οἱ διωγμοὶ, τὰ μαρτύρια, ὁ ἐξανδραποδισμὸς καὶ ὁ διασκορπισμὸς τῶν κατοίκων ἔξω τῆς Πελοποννήσου. Ἐπίσης ἡ ἐκστρατεία τοῦ Χασάν τῷ 1779 καὶ ἡ σύμπραξις του μετὰ τῶν ἐπιχωρίων κλεφτῶν πρὸς ἐξολόθρευσιν τῶν Ἀλβανῶν. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πάλιν ὁ συγγρ. φέρει ἐπιχειρήματα λογικά, δι' ὧν ἀναιροῦνται αἱ παραδοξολογίαι τοῦ Βλαχογιάννη περὶ ἀνυπαρξίας κλεφτῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἡ μελέτη κλείεται διὰ συναγωγῆς τῶν συμπερασμάτων ἐπὶ τῆς περιπετείας τοῦ 1770. Ἀνασκοπεῖται ἡ συγκρότησις τοῦ τόπου κατὰ τὴν ἐνετοκρατίαν καὶ τὴν β' τουρκοκρατίαν, ἡ οἰκονομικὴ του ἀνάπτυξις, ἡ αὐτοδιοικήσις καὶ ἡ συγκρότησις ἐνόπλων σωμάτων με ἀφετηρίαν τὴν Μάνην. Ἰδίᾳ διαφωτίζεται ἡ σχέσις προεστῶν καὶ ἐνόπλων ἡγετῶν, ἐπισημαίνεται δὲ ὅτι οἱ ἔνοπλοι ἦσαν ἀνεπαρκεῖς καὶ ἡ ὀριμότης πρὸς ἐξέγερσιν ἐπίσης ἀνεπαρκής. Διὰ τὸν ἐκ μέρους τῆς Ρωσίας χειρισμὸν τονίζεται ἡ ἀνεπάρκεια ἀπὸ πάσης πλευρᾶς, ἡγεσίας, ὀργανώσεως, παρασκευῆς, ὑπολογισμοῦ συνεπειῶν, ἀντικρούονται δὲ αἱ Ρωσικαὶ κατηγορίαι κατὰ τῶν Ἑλλήνων ῥαγιαδῶν. Διὰ τὴν ἑλληνικὴν πλευρὰν τονίζεται ἡ εὐπιστία των, ἡ ἔλλειψις ἡγεσίας καὶ ὀργανώσεως καὶ ἡ ἔλλειψις προπαρασκευῆς καὶ συνάγεται ὅτι ὁ τόπος ἐπλήρωσε τὴν εὐπιστίαν του με δεκαετῆ συμφορὰν, ἔμαθεν ὅμως ὅτι μόνον εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις στηριζόμενος θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐλευθερίαν, τὸ δὲ μάθημα τοῦτο ὑπῆρξε χρήσιμον, ὡς μετὰ τεσσαράκοντα ἔτη ἀπεδείχθη κατὰ τὸ 1821. Ἡ μελέτη

τοῦ κ. Γριτσοπούλου ἀποτελεῖ ὄντως χρήσιμον συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑθνους μας.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* * *

Lynn E. Rose: *Aristoteles Syllogistic*, Springfield Ill. U.S.A. ἔκδ. Ch. C. Thomas) 1968, σχ. 8, σ. VIII + 149.

Ἡ τυπικὴ λογικὴ, ἐξετάζουσα τὰ καθαρὰ σχήματα τοῦ διανοεῖσθαι, ὅσα δηλ. παράγονται ἀναλυτικῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος, ἐθεωρήθη ἀνέκαθεν ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν πρωτότυπον δημιουργημα τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀνεγνωρίζετο, φυσικῶς, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ὠρμήθη ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπιτυχοῦς ἀντιμετωπίσεως τῆς ἐριστικῆς τέχνης τῶν σοφιστῶν καθὼς καὶ τῆς ἐμπειρικῶς καὶ δοκιμαστικῶς πολλάκις χωρούσης μεθόδου τοῦ Πλάτωνος εἰς τοὺς διαλόγους, τὰ προηγούμενα ὅμως αὐτὰ ἐθεωροῦντο ἀπλῶς ὡς αἱ ἀφορμαί, (οἱ προεπιστημονικοὶ πειραματισμοί, οὕτως εἰπεῖν), αἱ ὅποια ἀρνητικῶς μόνον συνετέλεσαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς νέας ἐπιστήμης τῆς λογικῆς. Ἀντιθέτως, ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης μελέτης πειρᾶται νὰ καταδείξῃ, ὅτι αἱ θετικαὶ ἀπαρχαὶ τῆς ἀριστοτελικῆς συλλογιστικῆς πρέπει νὰ ἀναζητηθῶν ἤδη εἰς τὴν μέθοδον τῆς διαιρέσεως τοῦ γέροντος Πλάτωνος («Σοφιστής», «Πολιτικός»), ἐπιχειροῦντος νὰ ὀρίσῃ μίαν συγκεκριμένην ἔννοιαν διὰ τοῦ ἐντοπισμοῦ αὐτῆς ἐντὸς τοῦ εὐρύτερου ἐννοιολογικοῦ ὀρίζοντος, εἰς τὸν ὅποιον ἀνήκει, ἐπιτυγχάνοντος δὲ τοῦτο διὰ μεσολαβούντων μεταξὺ τούτου καὶ ἐκείνης μελῶν (π.χ. φυτὸν—δένδρον—μηλέα). Ἐξετάζονται, ἐν συνεχείᾳ πρὸς ταῦτα, ἡ ἀκριβὴς σημασία τῆς κατηγορήσεως κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὡς καὶ τὰ τρία ἀριστοτέλεια σχήματα, καταδεικνυμένου τοῦ ἀναγκαίου τοῦ *numerus clausus* αὐτῶν ἐντὸς τοῦ συστήματος τοῦ Ὁργάνου. Καίτοι ἀπευθυνομένη εἰς τὸν εἰδικευμένον λογικόν, ἡ μελέτη δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος καὶ διὰ τὸν εὐρύτερον ἐξετάζοντα τὸ πρόβλημα τῶν ἱστορικῶν ἀπαρχῶν τῆς λογικῆς ἐπιστήμης, ἀν καί, ὅπως φρονῶ, ὄχι εὐστόχως ἀγνοοῦνται τὰ Τοπικά, ἔργον χρονικῶς ἐκ τῶν παλαιότερων τοῦ Ὁργάνου, τὸ ὅποιον ὅμως δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον θὰ ἠδύνατο νὰ παράσχη πολυτίμους ἐνδείξεις ὡς πρὸς τὴν περὶ ἐνοιῶν ἰδίᾳ—καὶ ὀρισμοῦ αὐτῶν δι' ὑπαγωγῆς των εἰς ἀνωτέρας καὶ εὐρύτερας—θεωρίαν τοῦ Σταγίριτου.

Δ. ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ